

واکاوی درون‌مایه شعر رضوی در سروده‌های شاعران معاصر ایلام

علیرضا شوهانی^۱

مهناز حاتمی^۲

چکیده

از مهمترین درون‌مایه‌های شعر آیینی ایلام پرداختن به مدح و منقبت ائمه اطهار (علیهم‌السلام) است. بسیاری از شاعران معاصر ایلامی به سبب گرایش به مذهب تشیع، همواره عشق و ارادت خود را به معصومین (علیهم‌السلام) در لابه‌لای اشعارشان به زیبایی منعکس کرده‌اند. در این میان عرض ارادت و اظهار ادب به پیشگاه امام هشتم (ع) نمود چشمگیری داشته است. شاعران رضوی سرای ایلامی بارگاه نورانی آن امام همام را ملجأ آرام درونی خود یافته و با دیدی نوستالژیک از آن یاد کرده‌اند. گاه آن حضرت را به شفاعت خوانده و گاه آرزوی زیارت آستانش را در دل نشانده‌اند، گاه در غم شهادتش نالیده و گاه از فرخندگی میلادش به خود بالیده‌اند و بدین گونه در اثبات حقانیت و ولایت و بیان ارزش‌های والای امام، شعر خود را به زیور مدح ایشان آراسته‌اند. در این مقاله نگاه این شاعران به آن امام همام با بررسی هفده مجموعه شعری به شیوه توصیفی - تحلیلی واکاوی شد. از یافته‌های تحقیق حاضر آن است که مهمترین شاخصه شعری در بیان مضامین رضوی در شعر شاعران ایلامی وجود بعد نوستالژیک است که توانسته است اشتیاق شاعران به زیارت امام و غم دوری و غربت از آستان مقدس آن حضرت را به خوبی تداعی کند.

واژگان کلیدی: شعر ایلام، شعر آیینی، امام رضا (ع)، نوستالژی.

مقدمه

اهل بیت (علیهم السلام) به عنوان رحمت الهی از روزگاران پیشین تا امروز قداست و عظمت داشته و به عنوان الگو و سرمشق، حلال معضلات و مصائب بسیاری در جوامع اسلامی بوده‌اند و اهل دین با توسل به وجود مبارک آنان توانسته‌اند به سرمنزل مقصود رهنمون گردند. وجود بابرکت امام هشتم (ع) در مشهد مقدس، بیش از هزار سال است که موهبتی گرانبقدر برای ایرانیان است. عشق و ارادت به آن حضرت چنان در وجود قشرهای مختلف مردم ریشه دوانده که نشانه‌های آن را میتوان در زندگی خاص و عام مشاهده کرد. مردم ایران همواره دلدادگی خود را به این امام رئوف به طرق مختلف از جمله: نذر، نوحه، تعزیه، نقاشی، معماری، شعر و ... بروز داده‌اند. در این میان، شعر به عنوان یکی از عرصه‌های عمده ظهور اعتقادات و باورهای بشری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و شاعران ایران زمین با هر مذهب و مرامی و با هر زبان و کلامی، توانسته‌اند تصاویری بدیع از ارادت خود را به اهل بیت (ع)؛ به‌ویژه امام رضا (ع) در بوستان شعر خود به یادگار نهند. در اهمیت این موضوع، ذکر این حدیث از امام رضا (ع) بسنده است که فرمود: «ما قالَ فینا مؤمنٌ شِعراً یَمُدُّ حَنَا بهِ إِلَّا بَنَى اللهُ تَعَالَى لَهُ مَدینَةَ فی الجَنَّةِ أوسعَ مِنَ الدُّنْیا سَبْعَ مِراتٍ ...»: «مؤمنی که درباره‌ی ما یک بیت شعر بگوید و ما را مدح کند خداوند شهری در بهشت برای او بنا می‌کند که هفت بار وسیع‌تر از دنیاست ...» (شیخ صدوق، ۱۳۶۳، ج ۱: ۷).

در بررسی شعر معاصر ایلام می‌توان دریافت که شاعران متعهد و شیرین‌سخن ایلامی نیز در ستایش و مدح اهل بیت (ع)؛ به‌ویژه امام رضا (ع) سروده‌های شیوایی آفریده‌اند که از افتخارات ادبی این دیار کردنشین به شمار می‌آید. پژوهش حاضر بر آن است تا ۱۷ مجموعه شعر فارسی و کردی از شاعران ایلامی («کهکشان پرچین باغت بود» از سالم پوراحمد، «بچه‌های خاطرات من سلام» و «شعر از من شفاعت از شما» از عبدالحسین رحمتی، «تاوان کلمات» و «عذاب دوست داشتن» از عبدالجبار کاکایی، «نایره عشق» از مرتضی صحرايي، «هشتمین سپیده» از مهدی تقی‌نژاد، «لانه‌ویز» از محمدرضا رستم‌پور و «شای‌وشین» از علی شهبازی‌زاده و شعرهای «گناه شاعر» از اسلام انصاری‌فر، «دخیل» از محمدرضا رشیدی، «از راه دوری او مدم» از نورمحمد

ناصری، «شفاعت» از مهدی احمدی‌خواه، «کفشداری حرم» از عباس رضایی، «نجات» از محمدرضا رستم‌پور، «ارتفاع انسان» از یوسف رستمی و «که‌رواس خوره» از روح‌الله باقلانی) را در آیینۀ شعر رضوی به شیوۀ توصیفی-تحلیلی، واکاوی و تحلیل نماید. در اینجا ذکر این نکته ضروری است که تعدادی از این شاعران، پاره‌ای از اشعار خود را در وبلاگ‌های شخصی انتشار داده‌اند؛ لذا در مقاله حاضر در ارجاع به آنها شماره صفحه ذکر نشده است.

اهمیت پژوهش

شعر رضوی بخش مهمی از شعر آیینی را به خود اختصاص داده است که با بررسی آن می‌توان به نوع نگاه شاعران به امام رضا (ع) و موضوعات مرتبط با آن پی برد. از آنجایی که تاکنون اشعار شاعران ایلامی در مدح و منقبت امام هشتم (ع) به صورتی منسجم و جداگانه بررسی نشده است، ضرورت انجام این پژوهش نمایان می‌شود؛ هم به جهت آنکه این اشعار در مجموعه‌ای گرد هم آیند و بررسی گردند و هم آنکه بستری برای انجام تحقیقات بعدی در این زمینه فراهم آید.

پیشینه پژوهش

در موضوع شعر رضوی و جوانب مختلف آن در ادب فارسی تاکنون تحقیقات گسترده‌ای به انجام رسیده است که از جمله مهمترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- بیرجندی و نقوی‌زاده (۱۳۷۷) اشعار رضوی را از قرن ششم تا عصر حاضر در کتاب «مدایح رضوی در شعر فارسی» گرد آورده‌اند.
- در کتاب «تاریخ هزار ساله شعر فارسی درباره امام رضا (ع)» به سرپرستی اسماعیل آذر (۱۳۸۹)، شخصیت و سیمای امام رضا (ع) در شعر فارسی تبیین شده است.
- روح‌الله هادی (۱۳۸۸) در مقاله «سیمای امام رضا در شعر فارسی از سنایی تا جامی»، ضمن معرفی شاعرانی که دیوان اشعارشان به مدح امام رضا زینت یافته، نمونه‌هایی از سروده‌های آنها را نیز ذکر کرده است.
- مقاله «بررسی تطبیقی سیمای امام رضا (ع) در شعر دعبل خزاعی و

- سیدحمید برقعی» از مجید محمدی و دیگران (۱۳۹۴)، به بررسی هنر دو شاعر مذکور در عنوان مقاله در بیان سروده‌های رضوی پرداخته است.
- در مقاله «بررسی سیمای امام رضا (ع) در اشعار شعرای شیعی معاصر» از ابراهیم فلاح (۱۳۸۹) نیز درون‌مایه شعری تعدادی از شاعران عرب همچون: دعبل، ابونواس و ابراهیم بن عباس صولبی خصوص امام رضا بررسی شده است.
  - ابراهیم دستگیر و عزیزالله عبدلی (۱۳۹۴) نیز «بازتاب سیمای امام رضا (ع) در غزلیات شاعران معاصر» را مورد پژوهش قرار داده‌اند.
  - رضا ارسنی (۱۳۹۱) نیز در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به «بررسی سیمای فردی و اجتماعی امام رضا (ع) در ادبیات منظوم کودکان» پرداخته است.
  - همانگونه که مشاهده شد تاکنون کتاب، مقاله یا پایان‌نامه‌ای با عنوان «واکاوی درون‌مایه شعر رضوی در سروده‌های شاعران معاصر ایلام» نگاشته نشده است و این خود ضرورت انجام این تحقیق را می‌نماید.

روش تحقیق

این پژوهش، به روش کتابخانه‌ای و شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شده است که بر اساس آن ابتدا مجموعه اشعار شاعران ایلامی، بررسی و ابیات مورد نظر استخراج گردید و پس از دسته‌بندی، مورد بحث و تحلیل قرار گرفتند.

شعر مدحی

مدیحه‌سرایی از قدیمی‌ترین مضامین مطرح در شعر فارسی است که بیشتر شاعران در آن طبع آزمایی کرده‌اند. شعر مدحی تنها مختص به امرا و پادشاهان نیست؛ بلکه در ادبیات این سرزمین «بسیار است مدیحه‌هایی که در حق پیامبر (ص) گفته شده یا درباره ائمه دین علیهم‌السلام به صورت نعت و منقبت به سلک نظم درآمده است. این دسته از اشعار در ردیف شعر تعلیمی و دینی مورد بحث قرار می‌گیرد» (رزمجو، ۱۳۸۲: ۹۰).

شعر آیینی

شعر آیینی به گونه‌ای از شعر متعهدانه گفته می‌شود که از جهت معنایی و محتوایی صبغه‌ای کاملاً دینی دارد و از آموزه‌های و حیانی، فرهنگ عترت و ولایت و تاریخ اسلام سرچشمه می‌گیرد. مناسبت‌های مذهبی، ستایش چهره‌های دینی، توجه به مقوله‌های قدسی و ملکوتی و تزکیه و تهذیب نفس انسانی در هسته مرکزی شعر مذهبی قرار دارد (اکرمی و خاکپور، ۱۳۹۰: ۳۳؛ سپیدنامه، ۱۳۹۳: ۱۰۳-۱۰۲).

شعر رضوی

شعر رضوی به آن بخش از شعر آیینی اطلاق می‌شود که درونمایه آن دربردارنده موضوعات مربوط به امام رضا (ع) از جمله: زندگی، امامت، هجرت، شهادت، بارگاه رضوی، زیارت و ... باشد. شاعر در این نوع شعر، احساس درونی خود را در عرض ارادت به ساحت قدس رضوی، در قالب مدح یا مرثیه، در ضمن تصاویری زیبا و گویا ابراز می‌دارد.

شعر معاصر ایلام

بررسی‌ها نشان می‌دهند که ادبیات عامه ایلام (اشعار حماسی، امثال سایر، داستان‌ها و چیستان‌ها و ...)، غنی و دیرینه است و عمدتاً به صورت شفاهی و سینه به سینه به زمان ما رسیده است. صاحب‌نظران، قدمت ادبیات مکتوب ایلام؛ به‌ویژه شعر را به دوره صفویه و اشعار میرنوروز دهلرانی نسبت می‌دهند. با این توضیح می‌توان دریافت شعر ایلام که فراز و فرودهای بسیاری را از سر گذرانده تا به دوره حاضر رسیده است، از دوره مشروطه به بعد، از آن با عنوان شعر معاصر ایلام یاد می‌کنیم. مهمترین شاخصه شعر معاصر ایلام، صرف نظر از پاره‌ای از ویژگی‌های شعر به مانند وزن، قالب، درونمایه و ... که آن را از شعر پیش از خود متمایز می‌کند، در دهه هفتاد حادث شد که طی آن، شاعران جوان و نوگرایی همچون ظاهر سارایی، عبدالجبار کاکایی، آفاق شوهانی، بهروز سپیدنامه، بهروز یاسمی و ... توانستند دگرذیسی بزرگی در زبان و محتوای شعر ایلام به ویژه در قالب غزل ایجاد نمایند و راه ورود آن را به پهنه ادبیات ایران بگشایند. با این حال می‌توان ادعا کرد مهمترین ویژگی شعر ایلام، چه در دوره معاصر و چه پیش از آن، همان بعد مذهبی و آیینی آن است که بهترین جلوه آن در شعر رضوی نمود یافته است (ر.ک: سارایی و محمدرحیمی (۱۳۸۵)).

بحث و بررسی

تورق دفتر اشعار شاعران معاصر ایلامی بیانگر این واقعیت است که آنان نیز مانند دیگر شاعران هموطن خویش، علاقه خاصی به امام رئوف داشته، در سروده‌های خود آن حضرت را ستوده‌اند و با وجود مبارکش درد دل‌ها کرده‌اند. از مهمترین مباحث مطرح در درون‌مایه شعر رضوی این شاعران می‌توان موارد زیر را برشمرد:

۱. دلباختگی به امام رضا (ع)

شخصیت امام رضا (ع) و توصیف عظمت آن امام همام از موضوعات مهمی است که در کانون توجه شاعران فراوانی قرار گرفته است؛ چنانکه در سروده‌های خود مفاهیم مشترکی را در بیان ارادت به آن امام رئوف عرضه کرده‌اند. یکی از این مفاهیم، احساس دوستی و دلباختگی است. کاکایی در بیان عمیق این حس خود از صنایع ادبی تشبیه و استعاره بهره می‌گیرد. او خود را در برابر عظمت امام همچون حبابی می‌داند که باید دل به دریای بیکران بسپارد تا ماندگار شود؛ همچنین عشق به امام را آتش و کیمیایی می‌داند که می‌تواند مس وجودش را بگذازد و تبدیل به طلا نماید:

دل را به بحر تو بسپارم حباب‌وار   مس را به آتش تو بسوزم، طلا برم

(کاکایی، ۱۳۹۲: ب: ۶۲)

رحمتی نیز خود را زائری می‌داند که سر بر حرم یار می‌ساید تا نهایت عشق به او را در وجود خود دریابد:

امروز که سر بر حرمت می‌سایم   انگار تمام عشق کامل شده است

این زائر خسته سال‌ها شوق تو داشت   امشب به زیارت تو نائل شده است

(رحمتی، ۱۳۸۹: ۱۰)

پورا احمد نیز در بیان دلباختگی و اشتیاق خود، همه وجودش را در حکم آغوشی

می‌پندارد که برای دربرگرفتن آن امام همام گشوده است:

شیوایی عشقی به درآی از پس این راز شبانه   کز شوق تو یکپارچه آغوش تمنا شده‌ام من

(پوراحمد، ۱۳۹۰: ۱۴)

صحرائی وجود امام را کعبه‌ای می‌داند که باید مُحَرَّم‌وار به سویش روان گردد
تا با رسیدن به آن، سرشار از نور ایمان شود:

ای کعبه فضیلت و ایمان من رضا   سرشار از فروغ تو شد جان من رضا

(صحرائی، ۱۳۸۶: ۱۰۹)

رستمی نیز در بیان اشتیاق و دلدادگی به امام رئوف، خود را ذره و غباری
می‌پندارد که در پرتو نور آن خورشید رخشان، رو به سوی تعالی می‌گشاید تا
به مدد هدایتش «به پشت بام‌ترین ارتفاع انسان» برسد:

کسی نگاه مرا تا فراز روزان برد   به پهنه‌ای پر از آیینۀ فروزان برد
به انتشار شگرف تشعشع خورشید   به پشت بام‌ترین ارتفاع انسان برد

(رستمی، ۱۳۹۳)

همچنین است سالم پوراحمد در بیتی زیبا چنین بیان داشته است:

انگار گم‌گم، ره خورشید خیال تو کدام است   دیری است که در پیچ و خم عشق معما شده‌ام من

(پوراحمد، ۱۳۹۰: ۱۴)

۲. شفاعت خواهی از امام رضا (ع)

امام رضا (ع) از جد خود پیامبر اکرم (ص) نقل می‌کند که آن حضرت فرمود:
«إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ جَعَلَ اللَّهُ حِسَابَ شَيْعَتِنَا»: «در روز قیامت، حساب پیروان ما
به ما واگذار می‌شود» (علویمهر، ۱۳۸۵: ۴۰). شفاعت امام رضا (ع) و برکات

حضور ایشان از جمله موضوعاتی است که بیشتر دوستداران امام را تحت تأثیر خود قرار داده است. «حقیقت شفاعت، واسطه شدن در رساندن نفع یا دفع شرّ و ضرر است» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۲۹۵) و «شفاعت را از آن جهت شفاعت گفته‌اند که شفیع، خواهش و وساطت خویش را به ایمان و عقل ناقص شفاعت شده ضمیمه می‌کند و هر دو در مجموع پیش خدا اثر می‌کند» (قرشی، ۱۳۷۷، ج ۱: ۱۳۲). شاعران ایلامی همواره شفاعت و توسل به بزرگان دین از جمله امام رضا (ع) را به عنوان پاداش اظهار ادب و ارادت خویش تلقی کرده و یکی از مضامین عمده مدح در شعر خود قرار داده‌اند. این شاعران با نگاه به بُعد کرامتی آن حضرت از ایشان به عنوان نجات‌دهنده و شافی خود یاد می‌کنند، کسی که زائران خود را از ژرفنای مصیبت و بلا رهایی میبخشد و گاه آنها را به سمت جهان ماورا هدایت می‌کند.

بهر روز یاسمی در طلب شفاعت از آن حضرت، خود را تشنه‌ای می‌داند که تنها با نوشیدن از چشمه زلال امام سیراب خواهد شد؛ از این رو از حضرتش می‌خواهد او را دریابد و از بارگاه خود نراند:

نشسته‌ام به شفاعت، مرا جواب مکن   از استجاب عشق من اجتناب مکن
مرا که تشنه جوشان چشمهات شده‌ام   اسیر و سوسه ساکت سراب مکن
مرا که دلخوش آرامش حضور توأم   دوباره دستخوش دست اضطراب مکن

(تقی‌نژاد، ۱۳۹۴: ۵۱۶-۵۱۵)

انصاری‌فر نیز با بهره‌گیری از عنصر تشخیص، غزل تقدیمی به پیشگاه امام را در حکم شفיעی می‌داند که گناه شاعر را به گردن گرفته و برای او طلب شفاعت می‌کند:

غزل گرفته به گردن گناه شاعر را   که آبرو بدهد اشتباه شاعر را
بین چقدر خدا لطف کرده است امروز   که باز کرده حرم باز راه شاعر را

(انصاری‌فر، ۱۳۹۶)

رضایی در اشعار زیر با دیدی نوستالژیک، نظر به شفاعت دارد و با بیان غربت خود، سر ارادت بر آستان دوست فرود می‌آورد و خود را گدایی می‌داند که چشم به گنج شفاعت شاه خراسان دوخته است:
من غریب کجا و تو عزیز کجا؟

مرا به سمت تو آورده است لطف خدا	من غریب کجا و تو عزیز کجا؟
تو خوبی و طلبیدی به طور حتم مرا	اگر از آن سر جغرافیا منم که بدم
منم که شاعر محتاج تو، منم گدا ...	تو شاهزاده دنیای شاعرانه‌ای و
به ثروت تو نظر کرده‌ایم ما فقرا	به گنج ادعیه‌های تو چشم دوخته‌ایم

(رضایی، ۱۳۹۴)

رستم‌پور در ابیات زیر، از امام رضا (ع) به عنوان کانون لطف و رحمت الهی یاد می‌کند و ایشان را منشأ اتصال و نزدیکی به حق تعالی می‌داند. وی دوازده پله را استعاره از دوازده امام معصوم می‌داند که در شفاعتخواهی از آنها، امام رضا (ع) به وی یاری رسانده است:

زمین سراسر شوق شده است و منتظر است	که من بگویم امام رضا نجاتم داد
مرا کشاند به دنبال ردّ پای خدا	و رفتن از پی این ردّ پا نجاتم داد
دوازده پله در من به آسمان رفتند	عاقبت یکی از پله‌ها نجاتم داد

(رستم‌پور، ۱۳۹۶)

رشیدی در ابیات زیر شفاعت را با امید در ارتباط قرار می‌دهد و نحوه ارادت و متوسل شدن زائران از طرق مختلف مانند تضرع و زاری، درد دل، دلتنگی و دخیل بستن را به زیبایی ترسیم می‌کند که به این واسطه امام را شفیع خود قرار می‌دهند:

هانا و ت بهن هه ریه ک وه جووری   یه کئی وه گری یه کئی هه نووری
یه کئی وه گری یه کئی وه بیده‌نگ   یه کئی ورینه‌ئی شه‌وار دلته‌نگ
یه کئی ده‌خیل دوو وه جه‌دد سادات   ت بویته شه‌فیع ده رووژ حاجات

(رشیدی، ۱۳۹۴)

رستم‌پور در این ابیات تمام چشم امیدش را به امام و بارگاه و ضریح نورانی آن حضرت دوخته تا در نتیجه این نگاه و توجه، به مراد و خواستهایش برسد با وجود تمام دردها و بی‌کسی خود از امام خواسته که ضامن و شفیعش شود:

ول‌کهر ئی زریه نیم، تا وه مورادم نه‌ره‌سم   زریه ک بان داگه وهرم، زریه که کار دا وه ده‌سم
زه‌خم فره‌یگ خواردمه و هام ده دام بی‌ک‌سی   تیای بویته زامنم، تیای بویته کول که‌سم؟

(رستم‌پور، ۱۳۹۰: ۴۰)

۳. دید نوستالژیک شاعران ایلامی نسبت به امام رضا (ع) و بارگاه نورانی ایشان «نوستالژی متشکل از دو واژه یونانی nostos (بازگشت) و alogos (درد و رنج) است که معنی آن بازگشت درد و رنج، غم غربت، حسرت دل‌تنگی و اشتیاق مفرط برای بازگشت به گذشته، احساس حسرت و دل‌تنگی برای وطن، خانواده، دوران خوش کودکی، اوضاع خوش سیاسی، اقتصادی، مذهبی و ... است» (آشوری، ۱۳۸۰: ذیل واژه). نوستالژی عمدتاً به عنوان رفتاری ناخودآگاه از نویسنده یا شاعر سر می‌زند و در مؤلفه‌های گوناگون اثر ادبی به ظهور می‌رسد. «وقتی که رنج و الم بالا می‌گیرد، بی‌اختیار از جان رنجور فریاد برمی‌خیزد و این امر، طبیعی است و می‌بینیم که مردم به وقت دل‌تنگی شکایت می‌کنند و هنگام بیماری، ناله و زاری برمی‌کشند و به وسیله ناله و شکایت، آلام خود را تسکین می‌دهند» (فروزانفر، ۱۳۸۶: ۳۸). در بین شاعران ایلامی، کاکایی بیش از همه توانسته است غم غربت و نیاز معنوی خود به زیارت حرم امام رضا (ع) را با دیدگاهی نوستالژی بیان کند. شاعر در شعر زیر با آوردن دو صفت متضاد «غریب» و «آشنا»، امام را به عنوان بهترین ملجا و آشنا برای بیان درد غربت

خود فرا می‌خواند:

من جز شما، گلایه به صحن کجا برم؟   راز غریب را به کدام آشنا برم؟
ای جان و دل به گنبد و گلدسته‌ات مقیم   جان را کجا گذارم و دل را کجا برم؟

(کاکایی، ۱۳۹۷: ب: ۷۴)

شاعر در شعر زیر با سخن گفتن از کلیدی کهنه که در واقع استعاره از عشق وی به امام رضا (ع) است، پای عشقی قدیمی را به میان می‌کشد که گشایشگر سینه دردمند اوست:

یه کلید کهنه چرخید توی قفل سینه‌م انگار   یه دل شکسته افتاد زیر دست و پای زوار

(همو، ۱۳۹۷ الف: ۱۱)

رحمتی نیز غم غربت خود در دوری از امام را در کاربرد نمادین نمودهای عینی تجسم می‌بخشد. وی با نگاهی نمادین، کبوتران حرم را بارانی از جنس عشق می‌داند که بر زوار حضرت باریدن گرفته است:

ناز نفست که خانه دل شده است   باران کبوتر است نازل شده است
در خواب، شبی زائر کویت بودیم   گفتند به ما لطف تو شامل شده است
قربان کبوتران گرد حرمت   آن کیست که از عشق تو غافل شده است

(رحمتی، ۱۳۸۹: ۱۰)

حس نوستالوژیک اسلام انصاری‌فر در اشتیاق به دیدار امام رضا (ع) چنان نیرومند است که خود را چونان گویی سرگردان می‌پندارد که آرزویش بوسه زدن بر آن مضجع شریف است:

بگذار بر این خاک زخم بوسه شوق   هر چند که من بی سر و پا آمده‌ام

(انصاری‌فر، ۱۳۹۷)

رستم‌پور نیز با دیدی نوستالوژیک ضریح مقدس آن حضرت را خطاب قرار داده و مراد خود را طلبیده است:

ول که رئی زریه نیم، تا وه مورادم نهره سم   زریه ک بان داگه وه رم، زریه که کار دا وه ده سم

(رستم‌پور، ۱۳۹۰: ۴۰)

۴. زیارت بارگاه رضوی

«اگر حتی یک روایت در فضیلت زیارت معصومان (ع) صادر نشده بود، ادب در برابر آنان مؤمنان را وا می‌داشت تا به زیارت حرم‌های مطهرشان مشرف شوند و افزون بر عرض ارادت و شیفتگی خود، از دریای معنویت بی‌بدیل و ناپیدا کرانه آنها جرعه‌ها نوشند و روح خود را با نزدیک ساختن به آن ارواح بلند و بینظیر شاداب سازند» (حسینی، ۱۳۸۶: ۲۰). در فضیلت زیارت همین بس که امام رضا (ع) می‌فرماید: «هر کس مرا با دوری و طنم زیارت کند، در روز قیامت در سه مورد به یاری او خواهم شتافت: هنگام توزیع نامه اعمال، هنگام عبور از پل صراط و در پای میزان» (عطاردی، ۱۳۶۸: ۳۰۷). زیارت بارگاه رضوی و عرض ارادت به آن امام همام از درون مایه‌های اشعار مدحی و یکی از مهمترین موضوعاتی است که شاعران ایلامی در اشعار خود بدان پرداخته‌اند. لازم به ذکر است که علاقه شاعر به زیارتگاه به صورت مستقیم و گاه در قالب عباراتی مانند اشتیاق دیدن حرم، کبوتران بارگاه، گنبد طلا و ... نمود یافته است: کاکایی در اشاره‌های شاعرانه و دل‌انگیز خود با یادکرد گنبد و گلدسته طلایی، اشتیاق خود را به زیارت آن حضرت بیان داشته و آن را سبب آرامش دل و جان خود را پنداشته است:

ای جان و دل به گنبد و گلدستهات مقیم   جان را کجا گذارم و دل را کجا برم؟

(کاکایی، ۱۳۹۷: ۷۴)

اشتیاق رحمتی به زیارت بارگاه نورانی امام به حدی است که «در خواب، شبی زائر کوی» یار می‌شود و آن را ناشی از لطف آن امام همام می‌داند:

در خواب، شبی زائر کویت بودیم   گفتند به ما لطف تو شامل شده است
قربان کبوتران گرد حرمت   آن کیست که از عشق تو غافل شده است

(رحمتی، ۱۳۸۹: ۱۰)

در شعر شاعر ایلامی، گاه بست نشستن در کنار پنجره فولاد تداعی اشتیاق به زیارت بارگاه رضوی را در خود دارد. «وقتی صحن عتیق (انقلاب) در دوره صفویه با طرح شیخ بهایی ساخته شد، ملامحسن فیض کاشانی که حکیم، فیلسوف، عارف و شاعر آن دوره بود، پیشنهاد داد برای کسانی که به هر دلیل نمی‌توانند وارد حرم شوند، کنار ضریح فضایی طراحی شود که بتوانند در نزدیکترین فاصله از ضریح بایستند و ضریح امام رضا (ع) را ببینند و زیارت‌نامه بخوانند؛ بنابراین در محلی که مشرف به ضریح مطهر بود، پنجره‌ای فولادی نصب شد که از آن پس به پنجره فولاد معروف شد» (جعفریان، ۱۳۷۰: ۱۲۳).

اگه منو صدا کنی مگه چی از تو کم میشه   کمی منو نیگا کنی مگه چی از تو کم میشه
تنهای تنها میشینم کنار پنجره فولاد   تا که منو شفا کنی مگه چی از تو کم میشه

(ناصری، ۱۳۹۴)

۵. امیدواری و توسل به امام رضا (ع)

از دیگر اندیشه‌های رضوی در شعر معاصر ایلام گرایش به توسل است. «توسل عبارت است از خواستن حقیقی از حقیقت وجودی انسان‌هایی برگزیده و کامل برای وساطت در امر خیری مربوط به دنیا و آخرت» (غروریان، ۱۳۶۸: ۲۱). اندیشه توسل در شعر ایلام با حس امیدواری توأم بوده و گاهی رنگ و بوی عرفانی به خود گرفته و با اندیشه خوف و رجا همراه شده است:

ای دوست! به پابوس شما آمده‌ام   امروز به صد خوف و رجا آمده‌ام
آهوی دلم سخت هراسان شده است   من دست به دامان رضا (ع) آمده‌ام

(احمدی‌خواه، ۱۳۹۳)

پوراحمد نیز توسل و تمنای خود را با امید پیوند می دهد و وجود خود را آغوشی گشاده می پندارد برای در بر گرفتن «شیوایی عشق» به امام:

شیوایی عشقی به درآی از پس این راز شبانه   کز شوق تو یکپارچه آغوش تمنا شده ام من
(پوراحمد، ۱۳۹۰: ۱۴)

توسل به امام در شعر کردی ایلام از عاطفه شعری دیگرگونی بهره مند است که به لطافت و سیالی زبان و تخیل شاعر می انجامد؛ برای مثال رستم پور در شعر کردی زیر با اشاره به اصطلاح کنایی «دخیل بستن» (دلّم وه قهئّ گریه به سم)، اوج دل بستگی، ارادت و توسل خود را به بارگاه امام رئوف بیان می کند. میزان ارادت و توسل شاعر به حدّی است که با بودن در بارگاه نورانی امام، ماه و خورشید آسمان در چشم او ناچیز می نماید:

سهرئّ شلوووقه زیره گهئّ، فریه که سهیل زوور کهن نهرهئّ
نه وائّ ده هتورم بچووگ، دلّم وه قهئّ گریه به سم
یه هم نشانه یگه ده خوهت، شوون تو ده یره دیمه سه و
خودا ئیره قبله مه، نه لّم نه گر بت پهره سم
رقّ ده رقّ مانگ نیه خه م، قه رقّ ده تام خوه نیه ووم
هه رت خوه و مانگ منی، هه رت هناس و هه وه سم

(رستم پور، ۱۳۹۰: ۴۰)

۶. تبرک جستن از امام رضا (ع)

شاعران ایلامی به مانند دیگر مردمان ایران زمین، وجود ائمه؛ به ویژه امام رضا (ع) را مایه برکت و عاقبت به خیری خویش می پندارند و همواره بدان تبرک می جویند. رحمتی در ابیات زیر و در تلمیحی لطیف بر آن است تادل خود را «آهوانه» به ضمانت ضامن آهو درآورد و غزلش را بدان متبرک نماید:

بیا آهوانه که دل بی‌بهبانه   هوای غریب خراسان بگیرد
نگاهم کن از دورها تا دوباره   غزلهایم از شوق تو جان بگیرد

(رحمتی، ۱۳۹۷: ۲۹)

صحرائی نیز همه هستی را متبرک به قدوم مبارک «سلطان دین» و «عالم آل محمد (ص)» دانسته و شعر خود را چون نغمه بلبل نثار او کرده است: سلطان دین که عالم آل محمد (ص) است

سلطان دین که عالم آل محمد (ص) است   رونق‌فزای باغ کمال محمد (ص) است
دنیا شده است از قدم او شکوفه‌زار   بلبل سرود نغمه شیرین به شاخسار

(صحرائی، ۱۳۸۶: ۱۱۰-۱۰۹)

۷. شفاخواهی از امام رضا (ع)

از جمله کرامات منتسب به امام هشتم شفای بیماران است که از گذشته تا به امروز محل توجه همگان بوده و هست. شاعر ایلامی نیز در چکامه‌های کردی و فارسی خود، زبان به شفاخواهی از آن طبیب راز گشوده و سروده است:

تنهای تنها می‌شینم کنار پنجره فولاد   تا که منو شفا کنی مگه چی از تو کم میشه

(ناصری، ۱۳۹۴)

رستم‌پور با بهره‌گیری از عنصر تشخیص صحنه‌ای را توصیف می‌کند که گویی تمام زمین با شوقی وافر منتظر است تا شفای او را از امام فریاد بزند:

زمین سراسر شوق شده است و منتظر است   که من بگویم امام رضا نجاتم داد

(رستم‌پور، ۱۳۹۶)

رشیدی نیز امام را محرم رازی می‌داند که باید درد خود را نزد او آشکار کرد و درمان طلبید:

یه کیّ شه‌فایّ خوهیّ ده دست خوازیّ   یه کیّ ت که یگه مه‌حرم رازیّ

(رشیدی، ۱۳۹۳)

۸. غربت امام رضا (ع)

موضوع غربت امام رضا (ع) و دوری از زادگاه و بستگان آن حضرت از مقوله‌هایی است که شاعران توجه ویژه‌ای به آن داشته‌اند. پرداختن بدان نیز حس نوستالژی غربت را در انسان بیدار می‌کند. در عیون‌الاکخبار آمده است: «حسین بن زید مروی گفت: از امام جعفر صادق (ع) شنیدم که می‌فرمود: مردی از اولاد فرزندان موسی (ع) بیرون آید که اسم او اسم امیرالمؤمنین (ع) است و به زمین طوس می‌رسد و با زهر کشته شود و در آنجا غریب دفن شود» (شیخ صدوق، ۱۳۳۸، ج ۲: ۵۰۸).

موضوع غریبی امام رضا (ع) زبانزد خاص و عام است و توجه به آن در شعر رضوی و به تبع آن در شعر ایلام از بسامد بالایی برخوردار است. گویی شاعران دردمند آنگاه که به دنبال تسکینی برای آلام خود هستند، غیر از بارگاه رضوی، ملجأ و مأمنی نمی‌یابند؛ هم از این روست که در پرداخت هنری این موضوع، تصاویری جاندار و بدیع با چاشنی سوز و گداز خلق کرده‌اند که انسان را متأثر می‌کند؛ برای مثال، کاکایی در بیت زیر و در بیانی پارادوکسی، غربت درونی خود را با غریبی امام (ع) هم‌نوا می‌پندارد و جز این «غریب آشنا» کسی را همدم و محرم اسرار خود نمی‌داند:

من جز شما، گلایه به صحن کجا برم؟   راز غریب را به کدام آشنا برم؟

(کاکایی، ۱۳۹۷: ۷۴)

باقلانی در شعر کردی زیر و با استفاده از صنعت تلمیح، میان خراسان و کنعان و امام رضا (ع) و یوسف (ع) تناسب معنایی خاصی برقرار کرده است تا بتواند اوج غربت امام را در شعر خود ترسیم و مجسم کند:

ده دیدم تا وه دامانی، ئرا هر خهم جووی ری که‌ی
 خوراسان ئیر یوسف دی، وره و که‌نعان بووی ری که‌ی
 خوراسان مانگه‌شه و هر شه و شمالی تا شه‌فوق پروشن
 خوراسان خوه و نه‌سانی سووه‌یل نه‌ل ئاسووی ری که‌ی
 زه‌مین تا دل، کیه‌نی تا چه‌م، گول عشقت گه‌په و که‌یمن
 وره و لا هه په‌له و خه‌یگ و وره و بان هه چووی ری که‌ی
 (باقلائی، ۱۳۹۳)

او همچنین در ابیات زیر به مانند عبدالجبار کاکایی امام را «غریب آشنایی» می‌داند که «مأمن دل‌های غریب» است و از او می‌خواهد تا آهوی وجود او را نیز ضامن باشد:

ای غریب آشنای درد دل‌های بزرگ   آینه به دست روی ماهت باشم
 ای مأمن آشنای دل‌های غریب   آهو شده‌ام که در پناهت باشم
 (همان)

رحمتی با استفاده توأمان از عناصر ادبی نمادگرایی (باران و زمستان) و تلمیح، حس نوستالژی غربت را به زیبایی تصویر کرده است:

چقدر از تو گفتم که باران بگیرد   نگاهم سراغ از زمستان بگیرد
 بیا آهوانه که دل بی‌بهبانه   هوای غریب خراسان بگیرد
 (رحمتی، ۱۳۹۷: ۲۹)

ناصری در شعرش خود را کبوتر غریبی می‌پندارد که در هوای غربت امام پرواز می‌کند و از او می‌خواهد تا به عنوان کبوتری مقیم و عاشق گنبد طلا پذیرایش باشد:

دیری است گرد بام و در تو کبوترم
عمری است در هوای غریبیت میپریم
با این همه نیاز که من دارم هنوز
روی ضریح عقده گشایت بین سرم
بگذار در هوای همان گنبد طلا
یکبار بی بهانه، بینم کبوترم
(ناصری، ۱۳۹۴)

۹. شهادت امام رضا (ع)

از دیگر موضوعات مطرح در شعر رضوی ایلام- اگرچه با بسامد کمتر- موضوع و چگونگی شهادت امام رضا (ع) است. در بین شاعران ایلامی، شهبازیاد با ارادت خاصی که به آن حضرت دارد، با سوز و گداز شهادت ایشان در غربت و تنهایی را به تصویر کشیده و بنا بر عقیده مشهور به شهادت امام با زهر اشاره داشته است. او این مصیبت را چنان پنداشته که پیامبر (ص) و ائمه (ع) از آن سیه پوش و عزادارند:

رهزایه ز راهزانیان کوشته بقوت ده خوراسان
عزیز دل زهرا شهید ری قورئان
گیان نیمه فدای تو فدای خولک و سه فای تو
فدای ناله‌ی تو زهر ده پیاله‌ی تو
فدای لئو هسکت ده وهیشت زهر دگه رگوون
فدای گیشت عاشقه‌یل نه‌را دینت چو مه‌جنوون ...
نه‌حمده ئمروژ ده عه‌زات شال سیه‌ی ها شانئ
گیشت نه‌هل به‌یت هانه شین تا وه صاحب‌زه‌مانئ

(شهبازی‌زاد، ۱۳۹۰: ۹۰-۸۹)

نتیجه‌گیری

از درون مایه‌های شعر معاصر ایلام، چه کردی و چه فارسی، مدح و منقبت ائمه اطهار (علیهم‌السلام) است که در قالب شعر آیینی تجلی یافته و بخش قابل توجهی را به خود اختصاص داده است. شاعران ایلامی به سبب گرایش به مذهب تشیع، همواره عشق و ارادت خود را به معصومین (علیهم‌السلام) در لابه‌لای اشعارشان به زیبایی منعکس کرده‌اند. در این میان عرض ارادت و اظهار ادب به پیشگاه امام هشتم (ع) که از آن با عنوان شعر رضوی یاد می‌شود، نمود چشمگیری یافته است که با بررسی آن می‌توان به نوع نگاه شاعران به امام رضا (ع) و موضوعات مرتبط با آن پی برد. از مهمترین درون‌مایه‌های شعر آیینی ایلام (شعر رضوی) می‌توان به دلباختگی به امام رضا (ع)، شفاعت‌خواهی از

آن حضرت، دید نوستالوژیک نسبت به امام و بارگاه نورانی ایشان، زیارت بارگاه رضوی، امیدواری و توسل به امام رضا (ع)، تبرک جستن و شفاخواهی از ایشان و غم غربت و شهادت آن حضرت اشاره کرد. مهمترین شاخصه شعری در بیان این مضامین، وجود بعد نوستالوژیک است که توانسته است اشتیاق شاعر به زیارت امام و غم دوری و غربت از آستان مقدس آن حضرت را به خوبی تداعی کند. افزون بر آن، برجستگی زبانی و ادبی شعر رضوی ایلام هم در زبان فارسی و هم در زبان کردی، بیشتر در قالب آرایه‌های ادبی‌ای چون: تشبیه، تلمیح و بهیوژه نماد نمود یافته است.

پیشنهادها

- برگزاری کنگره یا همایش با عنوان سیمای امام رئوف (امام رضا) در شعر کردی ایلام یا ایران؛
- بررسی و تحلیل بلاغت در شعر رضوی؛
- مقایسه و تحلیل درون‌مایه و صورخیال در شعر کردی و فارسی رضوی؛
- مقایسه شعر رضوی در ایران با خارج از ایران (عراق، سوریه، لبنان).

منابع و مأخذ

- آذر، اسمائیل؛ (۱۳۸۹)، خورشید خراسان: تاریخ هزار ساله شعر فارسی درباره امام رضا (ع)، تهران: پلک.
- آشوری، داریوش؛ (۱۳۸۰)، شعر و اندیشه، چ سوم، تهران: مرکز.
- ارسنی، رضا؛ (۱۳۹۱)، سیمای امام رضا (ع) در ادبیات منظوم کودکان، پایاننامه کارشناسی، دانشگاه آزاد واحد تویسرکان.
- اکرمی، میرجلیل و محمد خاکپور؛ (۱۳۹۰)، «نقد و بررسی شعر نو آیینی پیش از انقلاب اسلامی»، گوهر گویا، سال پنجم، شماره سوم، ۵۶-۳۳.
- بیرجندی، احمد و علی نقوی‌زاده؛ (۱۳۷۷)، مدایح رضوی در شعر فارسی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، آستان قدس رضوی.
- پوراحمد، سالم؛ (۱۳۹۰)، کهکشان پرچین باغت بود، ایلام: زانا.
- تقی‌نژاد، مهدی؛ (۱۳۹۴)؛ هشتمین سپیده (برگزیده شعرهای رضوی شاعران معاصر)، تهران: فصل پنجم.

- جعفریان، رسول؛ (۱۳۷۰)، دین و سیاست در دوره صفوی، قم: انصاریان.
- حسینی، سیدعلی؛ (۱۳۸۶)، «فرهنگ و ارزش فضیلت و پاداش زیارت امام رضا (ع)»، فرهنگ جهاد، شماره ۵۰.
- دستگیر، ابراهیم و عزیزالله عبدلی؛ (۱۳۹۴)، «بازتاب سیمای امام رضا (ع) در غزلیات شاعران معاصر»، همایش بین‌المللی جستارهای ادبی، زبان و ارتباطات فرهنگی.
- رحمتی، عبدالحسین؛ (۱۳۸۹)، شعر از من شفاعت از شما، ایلام: برگ‌آذین.
- _____؛ (۱۳۹۷)، بچه‌های خاطرات من سلام، چ دوم، تهران: ققنوس.
- رزمجو، حسین؛ (۱۳۸۲)، انواع ادبی و آثار آن در زبان فارسی، مشهد: دانشگاه فردوسی.
- رستمپور، محمدرضا؛ (۱۳۹۰)، لانه‌ویز، سقز: گوتار.
- سارایی، ظاهر و کامران محمدرحیمی؛ (۱۳۸۵)، تاریخ ادبیات استان ایلام (پروژه تحقیقاتی)، ایلام: اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- سپیدنامه، بهروز و مالک صادقیان؛ (۱۳۹۳)، نگاه نو (مجموعه مقالات بررسی تحلیلی شعر فارسی ایلام)، ایلام: هاوار.
- شهبازی‌زاده، علی؛ (۱۳۹۰)، شای‌وشین، ایلام: جوهر حیات.
- شیخ صدوق، محمد بن علی حسین؛ (۱۳۳۸)، عیون اخبار الرضا، ترجمه محمدتقی اصفهانی، ج ۱، چ سوم، تهران: علمیه اسلامی.
- _____؛ (۱۳۶۳)، عیون اخبار الرضا، تصحیح سیدمهدی حسینی، قم: طوس.
- صحرايي، مرتضی؛ (۱۳۸۶)، نایره عشق (مجموعه شعر)، ایلام: برگ‌آذین.
- طباطبایی، محمدحسین؛ (۱۳۷۴)، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه و تحقیق محمداقبر موسوی همدانی، ج ۱، چ هشتم، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- عطاردی، عزیزالله؛ (۱۳۶۸)، اخبار و آثار حضرت رضا (ع)، تهران: صدر.
- علویمهر، حسین؛ (۱۳۸۵)، «منزلت امامان شیعه (ع) و چگونگی حسابرسی مردم در قیامت»، شیعه‌شناسی، سال چهارم، شماره ۴۰.
- غروریان، محسن؛ (۱۳۶۸)، شفاعت از دیدگاه عقل و نقل، تهران: اداره کل پشتیبانی فرهنگی معاونت بین‌الملل بعثه.

- فروزانفر، بدیع‌الزمان؛ (۱۳۸۶)، شرح مثنوی شریف، چ دوازدهم، تهران: زوار.
- فلاح، ابراهیم؛ (۱۳۸۹)، «سیمای امام رضا (ع) در اشعار شیعی معاصرش»، دانشنامه، شماره ۷۹.
- قرشی، علی‌اکبر؛ (۱۳۷۷)، تفسیر احسن‌الحديث، ج ۱، تهران: بنیاد بعثت.
- کاکایی عبدالجبار؛ (۱۳۹۷ الف)، عذاب دوست داشتن، تهران: نیستان.
- _____؛ (۱۳۹۷ ب)، تاوان کلمات، تهران: نیستان.
- محمدی، مجید، کبری عزیزی و فرخنده میرزایی؛ (۱۳۹۴)، «بررسی تطبیقی سیمای امام رضا (ع) در شعر دعبل خزاعی و سیدحمید برقعی»، کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی، سال پنجم شماره ۲۰.
- هادی، روح‌الله؛ (۱۳۸۸)، «سیمای امام رضا (ع) در شعر پارسی از سنایی تا جامی»، بهار ادب، سال دوم.

منابع اینترنتی

- احمدی‌خواه، مهدی؛ شعر «شفاعت»، وبلاگ koveshk.blogfa.com، آخرین بازدید: مرداد ۱۳۹۳.
- انصاری‌فر، اسلام؛ شعر «گناه شاعر»، وبلاگ millali.blogfa.com، آخرین بازدید: بهمن ۱۳۹۷.
- باقلانی، روح‌الله؛ شعر «کهرواس خوه»، وبلاگ kanoonehana.blogfa.com، آخرین بازدید: شهریور ۱۳۹۳.
- رستم‌پور، محمدرضا؛ شعر «نجات»، وبلاگ haftkhat/////////، آخرین بازدید: خرداد ۱۳۹۶.
- رستمی، یوسف؛ شعر «ارتفاع انسان»، وبلاگ bairanazilam.blogfa.com، آخرین بازدید: آذر ۱۳۹۳.
- رشیدی، محمدرضا؛ شعر «دخیل»، وبلاگ kabian.blogfa.com، آخرین بازدید: شهریور ۱۳۹۴.
- رضایی، عباس؛ شعر «کفشداری حرم»، وبلاگ shereilam.persianblag.ir، آخرین بازدید: اسفند ۱۳۹۴.
- نصری، نورمحمد؛ شعر «از راه دوری اوادم»، وبلاگ shereilam.persianblog.ir، آخرین بازدید: آبان ۱۳۹۴.